

HORACIJAUS EILĖS

PAMINKLAS

Sau paminklą baigiau – varį ir amžiną
piramidžių aukštų dulsmą pranokstantį.
Nei graužikas lietus, nei Akvilonai jo
negalėtų sugriaut, nei nesuskaitoma
5 metų srauto eilė ar vis skubą laikai.
Aš nemirsiu visai, mano žymi dalis
nelabosios išvengs; giriamas nuolatos,
augsiu tol po mirties, kol Kapitolijun
kops šventikas, tylia vedinas mergele.
10 Kur nerimsta smarkus Aufidas, kur kadais
Daunas, troškęs vandens, valdė sau žemdirbius,
ten mane vis minės, kad be kilmės žymus,
pirmas pritaikiau aš giesmę eolišką
prie italų eilių. Daug nusipelniusi
15 nūn didžiukis ori ir, Melpomene, man
Delfų laurais džiugiai garbanas vainikuok!¹
(Hor. *Carm.* III, 30)

Antikos poetai neduodavo eilėraščiams pavadinimų. Horacijus (65–8 m. pr. Kr.) irgi niekaip nepavadino trečiosios odžių knygos paskutiniojo eilėraščio. Naujųjų laikų žmonės jį praminė „Paminklu“. Žodį „paminklas“ randame pirmoje eilėraščio eilutėje. Lotyniškas žodis *monumentum* yra kilęs iš veiksmazodžio *monere* (priminti). Jis susijęs su žodžiais *memoria*, *memini*, *mens*, reiškiančiais prisiminimą, mąstymą ir visiškai atitinka lietuvių „paminklą“. Šiuo žodžiu romėnai vadino žymių žmonių statulas, antkapius, triumfo arkas, istorinius dokumentus. Sakydamas: „Sau paminklą baigiau“, Horacijus turi galvoje ne materialius statinius, o savo kūrybą ir pirmiausia – odes. Prieš tai sukurtuose *Pašnekesiuose*, dabar tradiciškai vadinamuose satyromis, poetas teigė, jog nei komedijos, nei satyros nelaikytinos poezija, nes šie žanrai kalba apie kasdienes dalykus, jiems trūksta dvasios didybės². Tačiau į septynetą metų kurtas odes Horacijus žvelgia kitaip. Jis parašė tris jų knygas, bet skaitytojus pasiekė ne pavienės knygos, o trys ritinėliai, išleisti vienu kartu, sudarantys tarsi trijų dalių rinkinį. Tas iš tiesų įspūdingas paminklas pasirodė 23 m. pr. Kr. Vėliau poetas sukūrė dar vieną odžių ir dvi laiškų knygas, bet mūsų aptariamas paskutinysis pirmojo rinkinio eilėraštinis tinka ir visai Horacijaus kūrybai apibūdinti.

Jis parašytas III a. pr. Kr. graikų poeto Asklepiado sukurta eilėdara, kurios struktūrinis vienetas yra ne posmas, o eilutė. Eilutės viduryje žiojėja cezūra, dalijanti ją į dvi simetriškas dalis. Toks šios odės ritmas tinka iškilmingos nuotaikos baigiamajam eilėraščiui.

Galima išskirti tris eilėraščio dalis. Pirmoje dalyje (1–5 eil.) poetas įvertina savo kūrybą, paaikškina jos prasmę ir vietą romėnų kultūroje. Tris savo odžių knygas jis lygina su svarbiausiais kitų dviejų tautų kūriniais. Talentingi Graikijos meistrai buvo nulieję daugybę bronzinių skulptūrų. Bronza

¹ Čia ir toliau cituojamas Henriko Zabulio vertimas (Horacijus, *Lyrika*, Vilnius: Vaga, 1977).

² Hor. *Sermones* II, 1, 24–60.

nerūdija, tad romėnai matė, o užkariavę Graikiją ir parsigabeno į Italiją šimtus šio metalo statulų, sukurtų prieš tris ar keturis amžius. Taigi Horacijus pirmiausia pareiškia, kad jo paminklas bus ilgaamžiškesnis už tą bronzą (*aere perennius*), už Graikijos kultūros paminklus³. Paskui jis pamini Egipto pasididžiavimą – piramides, stebinusias monumentalumu ir didumu. Jas Antikos žmonės laikė vienu iš Septynių pasaulio stebuklų. Tačiau romėnų poeto pasistatytasis paminklas aukštesnis (*altius*), vadinasi, ir garsesnis, ir kitaip pranokstantis Egipto valdovų piramides. Jo nesugriaus keturi paraleliai išvardyti veiksniai: nei lašas po lašo ir akmenį pratašantys lietūs, nei nesuvaldomi šiaurės vėjai (poetas pasirenka lotynišką jų vardą – Akvilonai), nei pagaliau begalinės metų virtinės ar stringalviais bėgą laikai. Šios mintys užima pirmąsias penkias eilutes.

Kita dalis, kurią sudaro keturios eilutės (6–9 eil.), tęsia mintį apie paminklo amžinumą, bet čia Horacijus tarsi susiaurina teiginį, bandydamas apibrėžti, kiek laiko stovės jo susikurtas paminklas. Pirmojoje šeštos eilutės pusėje esantis pareiškimas „Aš nemirsiu visai“⁴ skamba kaip įvadinio teiginio „Sau paminklą baigiau“ aidas. Poetas tikisi ne tik išvengti nelabosios, bet ir vis labiau garsėti. Vis didėjančią būsimą šlovę jis išreiškia augimo metafora (*augsiu*). Paskui Horacijus ištaria ilgą, iškilmingai skambantį žodį „Kapitolijun“. Kapitolijus buvo romėnų galybės, karingumo simbolis, švenčiausia jų dievų aukurų vieta. Tai svarbiausias iš septynių Romos kalnų. Jis turėjo dvi viršūnes. Ant vienos stovėjo tvirtovė. Romėnai be galo didžiavosi, kad per visą istoriją ji buvo priešų užimta tik vieną kartą. Tai įvyko dar legendiniame VIII a. pr. Kr., kai įtūžę dėl pagrobtų dukterų puolė sabinai. Galai IV a. pr. Kr. buvo užėmę visą Romą, bet Kapitolijaus tvirtovės neįveikė. Ant kitos Kapitolijaus viršūnės stovėjo daug šventyklų ir šventyklėlių. Svarbiausia priklausė Didžiajam ir Maloningajam Jupiteriui. Joje buvo garbinamos trys dievybės: Jupiteris, Junonė ir Minerva. Čia aukodavo aukas pradedantys tarnybą aukščiausi valstybės pareigūnai, čia baigdavosi triumfo eisenos, ir triumfatorius atiduodavo Jupiteriui savo vainiką, čia buvo maldaujama, gresiant ar ištikus nelaimei, dėkojama už sėkmingus žygius. Ypač svarbi buvo ir būrėjų iš paukščių bei dangaus reiškinių (augurų) veiklos vieta. Tai uoloje iškalta keturkampė aikštelė. Joje stovėdamas auguras stebėjo lazda užsibrėžtos erdvės ženklus. Be tokių būrimų (auspicijų) romėnai nepradėdavo eiti svarbesnių pareigų, nesileisdavo į karo žygį, nesudarinėdavo sutarčių su svetimšaliais ir nesiiimdavo jokio svarbaus valstybės darbo. Mėnulio fazių vidurį žyminčią mėnesio dieną, romėnų vadinamą Idomis, Vyriausias pontifikų kolegijos žynys, lydintas valstybės židinio ugnies saugotojų mergeliu vestaliu, kopdavo aukoti Kapitolijaus Jupiteriui aukų. Ta procesija, stojus kiekvienai mėnulio pilnačiai, vyko nuo seniausių laikų, ir Horacijus pasirinko šį vaizdą Romos amžinumo simboliu. Taigi ir pats jis tikisi gyvuoti tol, kol gyvuos Roma. Matome, jog poeto maloniai apsiriktas: senosios Romos seniai nebėra, bet vis dar pasitaiko girdėjusių Horacijaus vardą ar net jį skaičiusių žmonių.

Trečioji eilėraščio dalis (10–16 eil.) susideda iš septynių eilučių. Pirmiausia poetas nurodo kitą vietą, kur, be Romos miesto, norėtų būti žinomas ir minimas. Tai jo gimtinė. Turime pabrėžti, kad romėnai apskritai visuomet stengdavosi bendrauti su tėviškėnais, vieni kitus paremti, kūrėjai šlovino gimtinę savo veikaluose. Kupinas meilės ir šilumos eilutes Ovidijus skyrė Sulmonui, Vergilijus – Mantujai, Katulas – Veronai. Ciceronas visuomet ilgėjosi Arpino, darbais užsivertęs Plinijus Jaunesnysis rasdavo laiko Komui. Horacijus buvo kilęs iš Italijos pietryčiuose plytėjusios Apulijos srities. Jis prisimena veržliai šniokščiančią Aufido upę ir įamžina sausringą šalį valdžiusio legendinio Apulijos karaliaus Dauno vardą. Jei ne Horacijaus odės, nebūtume jo net girdėję. Beje, daugiau nieko apie jį ir nežinome. Gimtinės paminėjimas primena poeto kilmę. Vardas Horacijus – senos ir garbingos romėnų giminės vardas, bet jis nepriklausė poeto protėviams. Horacijus buvo atleistinio sūnus. Taigi jo tėvo būta vergo, kurį kažkoks Horacijų giminės žmogus paleido į laisvę ir pagal paprotį davė savo vardą. Vergas negalėjo būti romėnas. Deja, neaišku, iš kurio krašto buvo kilęs poeto tėvas, kaip jis pateko į vergiją. Tačiau jam pavyko iš jos ištrūkti ir neblogai prasigyventi, nes

³ Bronza yra vario ir alavo mišinys. Gryno vario, kaip irgi nerūdijančio metalo, plokštėse buvo surašomi įvairūs aktai, įstatymai. Tačiau čia Horacijus turbūt turi galvoje ne juos, o svarbius Graikijos ir Egipto kultūrų paminklus.

⁴ Lotyniškai ši mintis išreikšta žodžiais *non omnis moriar* („aš ne visas mirsiu“). Jais Horacijus nori pasakyti, kad mirs tik jo kūnas, o kūryba bus nemirtinga.

galėjo sūnų mokyti pas geriausius Romos mokytojus. Atleistiniai gaudavo Romos pilietybę, bet jų teisės dar buvo ribotos, juos ir jų vaikus dar slėgė vergo žymė. Antiteze „be kilmės“ žymus poetas pasako, kad jis pasiekė garbės ne eidamas tik aukštakilmiams prieinamas svarbiausias valstybės vyrų pareigas, o išgarsėjo savo talentu, nors ir yra žemakilmis. Didžiausiu nuopelnu jis laiko tai, kad pirmasis (žodis pabrėžtas, iškeltas į eilutės pradžią) pradėjo rašyti graikų poetų išrastais metrais. Savo pirmumą jis išreiškia lotynišku žodžiu *princeps*. Šiuo žodžiu buvo vadinamas senatorius, dėl nuopelnų tautai pirmuoju įrašytas į kas penkeri metai cenzoriaus sudaromą senato sąrašą. Save apibūdinamas tuo pačiu žodžiu, poetas tarsi susilygina su Scipionu, Augustu ir kitais romėnais, kurių vardai kada nors stovėjo sąrašo pradžioje. Eolų tarpe rašiusių graikų poetų giesmę pritaikyti prie italų eilių buvo nelengva. Sapfo, Alkajo ir kitų graikų poetų sukurti metrai yra sudėtingi, ir sudėlioti lotyniškų žodžių trumpų ir ilgų skiemenų sekas Horacijui nebuvo paprasta. Lotynų kalbai jos turėjo atrodyti sunkios, nes neįprastos. Nors išsilavinę romėnai nuo vaikystės buvo skaitę ir mokėjo atmintinai graikų poetus, bet lotynų kalbai jų metrika dar nebuvo pritaikyta.

Atlikusiam tokį sunkų darbą Horacijui atrodo, kad jo pretenzijos į amžinybę nėra nekuklios. Jis kreipiasi į rimtosios poezijos (dažniausiai tragedijos) muzą Melpomenę, prašydamas uždėti jam Delfų laurų vainiką. Delfai – svarbiausio poetų globėjo Apolono kulto vieta. Prašydamas Delfų laurų vainiko, poetas tikisi Apolono malonės, leidimo kalbėti įkvėptam muzų ar paties Apolono, būti jų pranašu.

Taigi atrodytų, kad svarbiausiu nuopelnu Horacijus laiko graikiškos metrikos prisijaukinimą. Dabar, prabėgus dviem tūkstančiams metų po jo mirties, mums, Naujųjų laikų žmonėms, regis, kad poetas, akcentuodamas tik eilėdarą, pasakė ne viską. Mums labai svarbu, kad odėse Horacijus ragina nevergauti turtui, laikytis saiko, gieda himnus dievams, šlovina valstybės veikėjus ir tautos didvyrius, didžiuojasi Romos ir Italijos grožiu. Tvirtiname, kad pirmąją romėnų poezijos stygą⁵ Horacijus gali būti vadinamas dėl apmąstymų apie žmogaus gyvenimo trumpumą, dėl aukso vidurio idėjos, dėl pakartotų graikų stoikų ar epikūrininkų minčių. Mes linkę vadinti jo paminklu šias ar panašias į jas eilutes:

Laikai laimingu tu pagrįstai ne tą,
kuris daug turi: vardą laimingojo
teisingai gauna, kas protingai
moka naudotis dievų malonėm
ir vargą kietą nuolat pripratęs kęst,
kuriam baisesnė gėda, negu mirtis:
toksai nebijo nei už draugą,
nei dėl tėvynės brangiosios žūti.

(Hor. *Carm.* IV, 9,45–52)

Tačiau pats poetas, sakydamas „pirmas pritaikiau aš giesmę eolišką prie italų eilių“, matyt, turi galvoje beveik tą patį: juk jis ne tik perėmė graikų lyrikų metrus, bet ir modifikavo graikų literatūros idėjas, suteikdamas joms romėnišką dvasią.

PAMOKYMAI POETAMS

Hegzametru parašyta Horacijaus poema *Poezijos menas* yra ilgas laiškas, adresuotas valstybės veikėjui (15 m. pr. Kr. konsului) Lucijui Kalpurnijui Pizonui (48 m. pr. Kr.–32 m. po Kr.) ir jo sūnums. Apie juos žinoma nedaug. Sunku pasakyti, ar adresatai laikė save rašytojais⁶, ir Horacijaus teiginiai susiję su jų kūryba, ar poeto dėstomos mintys yra pokalbių su literatūra apskritai besidominčiais

⁵ Hor. *Carmina* IV, 3, 23.

⁶ Nors Horacijaus komentatorius Porfirionas (Porphyrio *De arte. Praef.*) taip teigė, tačiau dabar daugelis tyrėjų tuo abejoja.

žmonėmis tęsinys, ir šios konkrečios asmenybės dėl didesnio įspūdžio pasirinktos vietoje idealiojo klausytojo. Kadangi veikale dominuoja laiško ženklai (pokalbis su adresatu, negriežta veikalo struktūra), tai negalėtume jo pavadinti moksliniu traktatu⁷, bet dėl išdėstytų patarimų bandantiems kurti jis tradiciškai priskiriamas didaktiniam žanrui ir vadinamas didaktine poema.

Vieningumo klausimas. Epinio žanro kūriniai paprastai turi invokacijos (kreipimosi į mūzas) ar kitokios formos įžangas. *Poezijos menas* iš karto griebia jautį už ragų, arba, kaip sakydavo romėnai, eina *in medias res*. Be jokios įžangos Horacijus pradeda narplioti literatūros kūrinio vieningumo ir nuoseklumo klausimą. Kalbėdamas apie nenuoseklų kūrinį, jis pasitelkia tapytojo darbo pavyzdį.

Antikinės estetikos reikalavimai skyrėsi nuo šiuolaikinių. Dabar nieko nestebina skirtingų elementų sujungimas ar skirtingų medžiagų naudojimas paveiksle, nekelia nuostabos nesuprantamų figūrų vaizdavimas. Antikos menas kartais irgi vaizdavo kasdienybėje nesutinkamus, nerealius personažus, pavyzdžiui, pabaisišką ugnimi alsuojančią būtybę chimerą, liūto, ožkos ir gyvatės derinį, bet tokios būtybės tų laikų žmonėms neatrodė naujos ar fantastiškos. Jos, kaip ir dievai ar herojai, sudarė tradicinę, visiems artimą, gerai pažįstamą mitinę realybę. Tačiau niekur negirdėtas neregėtas, iš įvairių gyvūnų dalių sudurstytas padaras, kaip vieningumo ir nuoseklumo neturintis vaizdas, Horacijaus nuomone, bus juokingas, o padrikų, nesusietų vaizdų knyga liudys, kad kūrėjas susirgęs kliedi.

Poetas leidžia prabilti ir oponentui⁸, teigiančiam, jog kūrėjams, tapytojams ir poetams, duota išdrįsti (*audendi*) ir daugiau. Jam Horacijus atšauna: taip, mes tai žinome, todėl esame jums atlaidūs, bet iš jūsų irgi tikimės skaitymosi su visuotinai priimtomis estetikos normomis. Mat vis dėlto kiekvienas komponentas turi tikti prie visumos, turi būti logiškas, nes detalių dermė sudaro darną – svarbiausią kūrėjo tikslą ir kūrinio esmę. Poetas prisimena pasakojimą (graikai turėjo net tą patį nusakantį priešodį) apie tapytoją, mokėjusį gerai nupiešti tik kiparisą. Kartą sudužus laivui, vienas išlikęs gyvas žmogus užsakė pavaizduoti paveiksle jo nelaimę, bet dailininkas nieko daugiau neįstengė nutapyti, tik kiparisą. Tad kiparisas atrodė kaip atsitiktinis, neišsakantis esmės, todėl netinkamas komponentas. „Viskas privalo kartu vieninga ir paprasta būti“⁹, – susumuoja pateiktus pavyzdžius apie meno kūrinio elementų vienumą Horacijus, bet temos dar nebaigia. Jis vis grįš ir grįš prie jos. Tema nenauja, ją randame ir Aristotelio *Poetikoje*¹⁰, tačiau Antikos žmonėms, harmoningą kūrinio, pastato, bet kokio visuomenės reiškinių darnią, proporcingą sandarą laikiusiems svarbiausiu dalyku – be galo reikšminga. Horacijus nurodo, jog kūrėjui gali atrodyti, kad jis pasirinko tinkamą, teisingą raiškos būdą, bet lengva apsigauti, nes tai dažnai esti tik to teisingo būdo regimybė (*species recti*)¹¹. Darnai išsakyti Horacijus toliau vartoja žodžius „vieningas daiktas“¹², „visuma“¹³, „aiški tvarka“¹⁴, „tvarka“¹⁵. Poetas ragina kūrėjus stengtis kalbėti tik apie tai, kas esmingiausia. Svarbiausias darnos, tvarkos principas būtų toks:

To nuoseklumo prasmė ir grožis yra, jei neklystu,
Tai pasakyti, kas reik, ir tai, kas dabar būtiniausia.

(Hor. *Ars*, 42–43)

⁷ Tačiau reikia pabrėžti, kad dar Antikoje jis buvo suvokiamas kaip tam tikras literatūros teorijos darbas. Kvintilianas vadina jį *liber de arte poetica* – „knyga apie poezijos meną“ (Quint. VIII, 3, 60). IV a. po Kr. gramatikas Porfirionas, parašęs komentarus visai Horacijaus kūrybai, irgi vadina veikalą ne laišku, o knyga: *hunc librum, qui inscribitur De arte poetica...* – „šią knygą, kuri pavadinta Apie poezijos meną“... (Porph. *De arte poetica. Praef.*) Naujaisiais laikais šis Horacijaus kūrinys aptariamasis kaip literatūros teorijos veikalas.

⁸ Hor. *Ars*, 9–10.

⁹ Hor. *Ars*, 23.

¹⁰ Arist. *Poet.* 1450b–1451a.

¹¹ Hor. *Ars*, 25.

¹² *rem unam* (Hor. *Ars*, 29).

¹³ *totum* (Hor. *Ars*, 34).

¹⁴ *lucidus ordo* (Hor. *Ars*, 41).

¹⁵ *ordo* (Hor. *Ars*, 42).

Poetas nepamiršta pabrėžti dar vienos darnos sąlygos: poeto jėgos turi atitikti jo užmojį¹⁶.

Poezijos medžiaga. Paskui jis nukrypsta prie poeto medžiagos – žodžių ir metrikos¹⁷. Horacijus nė akimirksnio nepamiršta harmonijos principo ir naujadarus pamėgusiems kūrėjams sako, kad sudarinėjant naujus žodžius būtina laikytis saiko („Laisvė tokia duodama, tik naudotis ja reikia saikingai“)¹⁸. Poetas pabrėžia, kad kalba nėra sustabarėjęs reiškinys, kad žodžiai amžinai ir atsiranda, ir pasensta, ir miršta. Žodžius prilygindamas krintantiems seniems ir vėl užaugantiems naujiems lapams, poetas pasitelkia reminiscencijos efektą ir suteikia skaitytojams malonumo atpažinti Homero eilutes. („Koks yra lapų gimimas miške, ir žmonių tokis lygiai. / Vėjas nudrasko ir blaško juos žemė, o miškas, atgijęs / Ir sužaliavęs pavasario metą, kitus užaugina.“¹⁹)

Naujų metrų Horacijus nesiūlo. Metras buvo labai svarbus antikinio poezijos kūrimo elementas, nes tolygus jo kartojimasis sąlygojo ritmiką. Be to, metras labai susijęs su žanru. Horacijus nurodo, kad herojiniam epui geriausiai tinka hegzametras. Nelygių eilučių eleginis dvielis iš pradžių buvęs raudų metras, o vėliau juo pradėtos kurti ir kokį nors įvykusį troškimą apskančios epigramos bei meilės vilčių išsipildymą dainuojančios elegijos. Jambas iš pradžių buvęs satyrinės poezijos metras, o paskui jį perėmusi drama. Beje, apie tai rašė Aristotelis: „Kai į tragediją buvo įtraukti dialogai, pati kalbos prigimtis susirado sau tinkamiausią metrą: juk iš visų metrų jambinis trimetras yra artimiausias šnekamajai kalbai.“²⁰ Tą patį, be Horacijaus, tvirtino ir Ciceronas su Kvintilianu²¹. Kaip ketvirtą metro tipą Horacijus pamini ir graikų lyrikų išrastus metrus, kuriais buvo kuriami himnai, ditirambai, epinikijai, apdainuojami jaunuolių meilės rūpesčiai ir puotų džiugesys.

Darna. Tolesnis tekstas detalizuoja tas pačias tvarkos, elementų atitikimo, nuoseklumo mintis. Komiškas stilius netinka tragedijai, ir atvirkščiai, nors kartais supykęs komedijos veikėjas Chremetas²² pakelia balsą, o tragedijos veikėjai prabyla paprastu stiliumi. Tačiau netrukus Horacijus patikslina: pakilus tonas dar neužtikrina tragiškumo įspūdžio. Kad dramatos įspūdis būtų toks, kokio tikisi menininkas, kūrinio žodžiai turi remtis autentiškais kūrėjo jausmais: „Jei nori, kad imčiau raudoti, / Pats pirmiausia kentėk.“²³ Tai buvo žinomas principas. Ciceronas teigė, jog kalbėtojas, norėdamas uždegti teisėją, turi liepsnoti pats²⁴. Tą patį tvirtino ir Kvintilianas²⁵. Be to, pasak Horacijaus, kūrėjui būtina pažinti žmogaus prigimtį (*natura*)²⁶. Pavaizduoto personažo kalba turi atitikti įprasto, nuo amžiaus, socialinės padėties ir kai kurių kitų dalykų priklausomo žmonių tipo prigimtį. Horacijus pateikia panašią į Aristotelio²⁷ įvairių amžiaus grupių žmonių charakteristiką.

Be to, personažas turi atitikti ir tradicinę mitų medžiagą. Kai dramaturgas sugalvoja naują personažą, jam turi galioti tie patys vieningumo, nuoseklumo reikalavimai. Tai nepaprastai sunkus dalykas, to gali drįsti imtis tik dideli talentai, tad dažnai verčiau pasirinkti žinomą medžiagą, pavyzdžiui, *Iliados* fragmentą. Tačiau geros medžiagos pasirinkimas dar neužtikrina sėkmės. Horacijus, kaip romėnas, čia vartoja teisės terminus. Mums jie atrodo keistokai, bet poeto amžininkai juos toleravo net lyrikoje ir, be abejo, visai nesistebėjo radę jų pamokomojo laiško žanro kūrinyje. Horacijus sako, jog visiems priklausanti medžiaga – *publica materies* (kitaip tariant, *materies publici iuris*), bus privačios teisės objektas (*privati iuris erit*)²⁸, vadinasi, taps kūrėjo nuosavybe tik tada, kai jis sukurs savitą kūrinį, kurio visos dalys atitiks viena kitą. Visiems priklausanti medžiaga – tai mitai,

¹⁶ Hor. *Ars*, 38–40.

¹⁷ Hor. *Ars*, 45–88.

¹⁸ Hor. *Ars*, 51.

¹⁹ Hom. *Il.* VI, 146–148.

²⁰ Arist. *Poet.* 1449a. Čia ir toliau cituojamas Marcelino Ročkos vertimas (Aristotelis, *Poetika*. In: Aristotelis, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Pradai, 1990).

²¹ Cic. *Or.* 57, 191; Quint. IX, 4, 136.

²² Horacijus turi galvoje Terencijaus komedijos *Pats save baudžiąs* veikėją (Ter. *Heaut.* V, 4).

²³ Hor. *Ars*, 102–103.

²⁴ Cic. *De or.* II, 45, 189, 190.

²⁵ Quint. VI, 2, 26.

²⁶ Hor. *Ars*, 108.

²⁷ Arist. *Rhet.* 1389a–1390a.

²⁸ Hor. *Ars*, 131.

legendos, kitų autorių kūriniai. Poetas leidžia iš jų semtis idėjų, bet reikalauja naujo kūrinio. Naujasis veikalas turi būti darnus ir sandaros, ir turinio prasme, nedera pasakoti viso mito nuo pradžios iki pabaigos, nes toks kūrinys neišvengiamai subyra į daugelį sunkiai siejamų viena su kita dalių²⁹, o poeto užmojis atrodo juokingas. Horacijus tą neatitikimą išreiškia išversdamas į lotynų kalbą graikų priežodį apie kalnus ir pelę: „Gimdo kalnai dideli, o gimsta juokinga pelytė.“ Nereikėtų pasakoti, pavyzdžiui, viso Trojos karo, pradedant Helenos ir jos brolių gimimu, nereikėtų į vieną kūrinį sudėti ir Diomedo grįžimo³⁰, ir jo giminaičio Meleagro mirties, geriau pasinaudoti tik vienu mito epizodu. Panašias mintis randame ir Aristotelio *Poetikoje*: „Fabula dar nėra vieninga, kaip kai kurie mano, jeigu ji susijusi su vienu asmeniu: mat to paties žmogaus gyvenime būna daug įvykių, kurių dalis nesudaro jokios vienovės. Lygiai taip pat būna daug to paties asmens veiksmų, iš kurių visai nesudaro vieningas veiksmas.“³¹ Apie vieningos kompozicijos veikalą Aristotelis sako taip: „Visas yra tas, kuris turi pradžia, vidurį ir galą.“³² Horacijus kalba tais pačiais terminais, jis gerai vertina kūrinį, kurio „pradžia, vidurys ir galas puikiai sutinka“³³.

Poetas reikalauja nuoseklumo ir kuriant veikėjų paveikslus; jis pataria nemaišyti vaikų, jaunuolių ir senių ypatybių, jaunuoliui neskirti senio būdo bruožų, o vaikui – vyro³⁴.

Akivaizdumas. Poetas, perėjęs prie akivaizdumo klausimo³⁵, teigia, jog įspūdingesnis ne atpasakotas, o parodytas įvykis: „Bet menkliau paveikia jausmus, kas vien tik girdėta / Nei ką pats žiūrovas išvydo, kas čia jo akyse / Dedasi.“³⁶ Šis teiginys nebuvo naujas. Apie tai, kad žmonės labiau tiki akimis negu ausimis, kalbėjo dar Herodotas³⁷, vėliau tą patį kartojo Ciceronas³⁸. Tačiau Horacijus pabrėžia, jog žiūrovai neturi regėti drastiškų scenų. Čia romėnų poetas perima graikų tragedijų nuostatas. Vaidinant graikų tragedijas, nebuvo žiūrovų akyse nei kankinama, nei žudoma, nes graikai buvo įsitikinę, jog žmogaus sąmonėje glūdi mėgdžiojimo instinktas, todėl gali nukentėti visuomenės moralė, kai kuriems žiūrovams panorus pakartoti matytus brutalius veiksmus. Be to, graikai gerbė žmogaus kūną kaip tobulą gamtos objektą, harmoningai derantį prie dieviškos prigimties sielos, todėl kūno žalojimo rodymas būtų, jų supratimu, ir neestetiškas, ir bedieviškas. Horacijaus nuomone, geriau tragedijose nerodyti ir fantastinių vaizdų, nes jie nebus įtinami.

Deus ex machina. Staigų, nemotyvuotą dievo pasirodymą dramoje (*deus ex machina*), išsprendžiantį tragedijos konfliktą, antikinė estetika vertino kaip dramaturgo nesugebėjimą susidoroti su dramos problematika ir medžiaga³⁹. Sokrato lūpomis ironiškai apie tokius nevykusius dramų rašytojus kalbėjo Platonas⁴⁰. „Fabulos atomazga turi kilti iš pačios fabulos, be dievų įsikišimo“, – tvirtino Aristotelis⁴¹. Ciceronas tiesiai šviesiai pareiškė, kad tragedijų kūrėjai griebiasi dievų tada, kai nežino, kaip išnarplioti situaciją ir pasiekti atomazgą⁴². Horacijus visiškai tam pritaria: „Dievo į sceną nevesk, jei veiksmo eiga to neprašo.“⁴³

Veikėjai ir choras. Kadangi dažniausiai graikų tragedijose dialoge dalyvauja ne daugiau kaip trys kalbantys ir kitaip aktyviai veiksme dalyvaujantys aktoriai, Horacijaus nuomone, poetas neturi jų

²⁹ Hor. *Ars*, 134–152.

³⁰ Sunku pasakyti, katrą Diomedo grįžimą turi galvoje Horacijus. Romėnai labiau akcentavo grįžimą iš Trojos karo, kai iš Argo išvytas Diomedas atvyko į Italiją (Verg. *Aen.* VIII, 9; XI, 226), bet kikinčiuose epuose buvo vaizduojamas ir Diomedo grįžimas po epigonų žygio prieš Tėbus.

³¹ Arist. *Poet.* 1451a.

³² Arist. *Poet.* 1450b.

³³ Hor. *Ars*, 152.

³⁴ Hor. *Ars*, 176–177.

³⁵ Hor. *Ars*, 178–188.

³⁶ Hor. *Ars*, 180–182.

³⁷ Hdt. I, 8.

³⁸ Cic. *De or.* III, 41, 163.

³⁹ Plat. *Crat.* 425d; Arist. *Poet.* 1454b; Cic. *De nat.* I, 20, 53.

⁴⁰ Plat. *Crat.* 425d.

⁴¹ Arist. *Poet.* 1454b.

⁴² Cic. *Denat.* I, 20, 53.

⁴³ Hor. *Ars*, 191.

sukurti daugiau⁴⁴. Dėl choro vaidmens dramoje jo nuomonė visiškai sutampa su Aristotelio⁴⁵: choras turi sudaryti neatskiriamą visumos dalį⁴⁶. Choro giesmių stilius priverčia poetą aptarti vis didėjančios prabangos elementus romėnų teatre. Jis bando jų atsiradimą aiškinti visuomenės praturtėjimu ir skelbia tradicinį, daugumos romėnų rašytojų kartotą teiginį, kad užkariavusi daug kraštų ir praturtėjusi visuomenė pagedo. Genijus buvo kiekvieno romėno vyro savas dievas, jam romėnas paprastai aukodavo per gimimo dieną. Tačiau Horacijus sako, kad jo laikais kai kas kasdien kelia puotą savojo Genijaus garbei. Teatras irgi įgijo nereikalingo, nieko gero neduodančio puošnumo. Dabar visada chorams akompanavusios kuklios fleitos muzika tapo įmantresnė, pjesės statytojai pasitelkia kitų instrumentų, pasirodė puošnios dekoracijos ir aktorių drabužiai, choro giesmės įgijo pompastikos ir gražbylostės bruožų.

Satyrų drama. Po tragedijos graikų teatre žiūrovai regėdavo satyrų dramą – juokingą vaidinimą mitų tema. Dramos chorą sudarydavo Dioniso palydos personažai satyrai, pusiau ožiai, pusiau arkliai. Horacijus satyrų dramai skiria nemažai dėmesio⁴⁷. Pasak jo, ši drama neturi nusiristi iki komedijos lygmens, jos kalba turi skirtis nuo dažnų komedijos personažų – Davo, Pitijo, Simono – kalbos, stiliumi ji vis dėlto turi būti susijusi su tragedija. Poeto vadinami faunais satyrai privalo, jo nuomone, kalbėti ne gatvės valkatų kalba.

Sektini pavyzdžiai. Keliolika eilučių paskyręs svarbiausiai dramos pėdai – jambui, jambų grupėms, santykiui su spondėju⁴⁸, Horacijus pasako niekam konkrečiai neadresuotą, abstraktų priekaištą dėl nedarnių eilių ir pataria mokyti iš graikų rašytojų: „vartykite stropiai / Graikų sukurtas knygas, vartykite dieną ir naktį.“⁴⁹ Neišsilavinę ir todėl atleidūs proseniai gyrė Plauto komedijas, tačiau Horacijui, vertinančiam subtilų sąmojų, jos atrodo lėkštos⁵⁰. Poetas aiškiai nepasako, bet turėtume suprasti, kad Plautas, nors ir sekė graikais, jų knygas vartė nestropiai. Beje, Horacijus tvirtina, kad romėnai yra nusipelnę pagyrimo dėl to, kad išdrįso pasukti iš graikų praminto kelio. Jie kūrė originalias tragedijas Romos istorijos motyvais, įsivaizdavo jas apsisiautusias magistratų (konsulų, pretorių ir kitų) nešiojama raudonais apvadais toga pretekstą ir vadino jas pretekstomis. Be to, rašė nacionaliniu romėnų drabužiu toga apsilikusias togatas – komedijas, atspindinčias romėnų kasdienybę. Šios dramos⁵¹, Horacijaus nuomone, galėjo būti ir visiškai neblogos, bet jos neišdailintos⁵², o juk norint sukurti ką nors vertinga, reikia gerokai paplušėti.

Talentas ir darbas. Taip Horacijus pereina prie klausimo, kas svarbiau: talentas ar darbas. Laikydamas įkvėpimą savotiška nevisaprotystės forma jis su ironija kalba apie Demokritą, labai vertinusių tą ypatingą poeto būseną. Apie tai rašė ir Ciceronas: „Demokritas teigia, kad nepamišęs joks poetas negali būti didis.“⁵³ Gal truputį polemizuodamas su Platonu⁵⁴, Horacijus atmeta *furor poeticus* – pamišusio poeto būseną. Jis pareiškia, kad rašymo pradžia ir šaltinis yra teisingas mąstymas: *Scribendi recte sapere est et principium et fons* – „Pagrindas ir versmė kūrybos – teisingai mąstyti“⁵⁵. Paskui reikėtų susipažinti su filosofija, su Sokrato skelbtomis mintimis. Filosofija teikia dorovės vertybių pažinimą. Tik žinant, kas dora, o kas ne, kas dera, o kas ne, galima sukurti reikiamus personažus:

Tas, kuris priedermes žino savas draugams ir tėvynei,

⁴⁴ Hor. *Ars*, 192.

⁴⁵ Arist. *Poet.* 1456a.

⁴⁶ Hor. *Ars*, 193–219.

⁴⁷ Hor. *Ars*, 220–250.

⁴⁸ Hor. *Ars*, 251–262.

⁴⁹ Hor. *Ars*, 268–269.

⁵⁰ Ciceronas (Cic. *De off.* I, 29, 104) ir Kvintilianas (Quint. X, 1, 99) Plautą vertina labai teigiamai.

⁵¹ Neišliko nė vienos pretekstas ir nė vienos togatos. Abiejų žanrų kūrinių turime tik fragmentų.

⁵² Hor. *Ars*, 293–294.

⁵³ Cic. *De div.* I, 37.

⁵⁴ Platonas manė, jog kuriantis žmogus esti ypatingos, tam tikro šėlo būsenos (Plat. *Ion.* 534b; *Phaedr.* 245a).

⁵⁵ Hor. *Ars*, 309. Vertė Dalia Dilytė.

Moka mylėti tėvus, svečius ir brolius branginti,
Pareigas žino, kurios teisėjui, senatoriui dera,
Žino, ką turi daryt į mūsų pasiūstas vadas, –
Tas kiekvienam veikėjui parinks pritinkančius bruožus.
Patariu tam stebėt gyvenimo pavyzdžius, žmones,
Stengtis juos pavaizduot, jų balsą gyvą atkurti.
(Hor. *Ars*, 312–318)

Horacijus peikia romėnų prakticismą, supriešindamas su vien poetų šlovės siekusiais graikais. Naudos besivaikantys žmonės vargu ar gali sukurti ką rimta, jų veikalai neverti išleisti. Šią mintį poetas pasako, pasitelkęs metaforą: tų eilių neverta sutepti kedro aliejumi ir saugoti kipariso dėžėje. Mat romėnų knygos – ilgo, į ritinėlių suvynioto lapo –blogoji pusė buvo sutepama kedro aliejumi, idant nepultų pelėšiai ir papiruso kenkėjai⁵⁶, o knygos saugotos apvaliuose dengtuose kipariso medžio kubiliukuose, nes kipariso nepuola kinivarpos.

Tobulas kūrinys. Knyga turi būti naudinga skaitytojams ir kartu teikti džiaugsmo sandara, minčių raiškos būdu. Joje reikia kalbėti trumpai ir tik tai, kas panašu į tiesą. Tik tada poeto neplieks kritikai, nes jo veikalas bus naudingas dėl raginimo (tiesioginio arba pateikus pavyzdį) elgtis dorai ir malonus dėl to, kad laikytasi atitikimo, darnos principų:

Laimi, kas moka sujungt deramai malonumą ir naudą
Taip, kad skaitytojas ir pasimokyt, ir džiaugtis galėtų.
(Hor. *Ars*, 343–344)

Žinoma, smulkius trūkumus galima atleisti, nes klysta visi, net pats Homeras, tačiau nedera kartoti tų klaidų, į kurias kas nors buvo atkreipęs dėmesį. Nepasitaisantis poetas rizikuoja tapti panašus į nevykėlį Cherilą, apie kurį Aleksandras Didysis yra pasakęs, jog verčiau sutiktų būti herojų niekinamu ir ujamu Tersitu Homero epe, negu visų gerbiamu Achilu Cherilo poemoje⁵⁷.

Baigdamas mintį, Horacijus vėl grįžta prie poezijos ir tapybos kūrinų sugretinimo (*ut pictura poesis* – „tarsi paveikslas poezija“)⁵⁸. Toks sugretinimas graikams buvo žinomas ir įprastas nuo VI a. pr. Kr.⁵⁹ Aristotelis, pavyzdžiui, teigė: „poetas imituoja taip, kaip ir tapytojas.“⁶⁰ Lotyniškai šis sugretinimas buvo sudėtas į tokį primygtiną patarimą: *poema loquens pictura, pictura tacitum poema debet esse* – „eilėraštis turi būti kalbantis paveikslas, paveikslas – tylintis eilėraštis“⁶¹. Horacijus pabrėžia tokias poezijos ir tapybos bendrybes: ir tapybos, ir poezijos kūrinys kartais patraukia ir tampa populiarus iš karto, o kartais – po tam tikro laiko; kartais jį suvokti reikia tam tikrų sąlygų, vienas naujas, visus sužavėjęs kūrinys greitai pabosta, o prie kito norisi vis sugrįžti.

Poetas. Iki šiol kalbėta apie kūrinį. Dabar⁶² pereinama prie poeto klausimo. Poetui taikytini aukščiausi kriterijai. Horacijus įsitikinęs kad kitos profesijos pakenčia ir vidutinybes, o poezija – ne. Jei teisės žinovas mažiau išmano už I a. pr. Kr. penktojo dešimtmečio pabaigoje garsėjusi teisininką Aulą Kascelijų⁶³ arba, jei toli gražu nėra toks gražbylys kaip Markas Valerijus Mesala (64–13 m. pr. Kr.), visus žavėjęs iškalba⁶⁴, tai jis vis tiek vertinamas, tačiau poetui negalima nusileisti nuo viršūnės, nes nusiris visiškai žemai. Vidutinio poeto nemėgsta dievai, žmonės ir kolonos. Poetas turi omenyje

⁵⁶ Vitr. II, 19, 13.

⁵⁷ Porph. Hor. *De arte*, 357.

⁵⁸ Hor. *Ars*, 361.

⁵⁹ Plut. *De glor. Ath.* 3.

⁶⁰ Arist. *Poet.* 1460b.

⁶¹ Rhet. *Ad Her.* IV, 28. Vertė Dalia Dilytė.

⁶² Hor. *Ars*, 366.

⁶³ Val. Max. VI, 2, 12.

⁶⁴ Tac. *Dial.* 18; Quint. X, 1, 113.

portikų, kuriuose dažniausiai įsitaiso knygų pardavėjai, kolonas. Todėl vėl reikia prisiminti darnos, atitikimo principą: užmojis turi atitikti žmogaus jėgas.

Neturėdami reikiamų duomenų, žinių ar įgūdžių žmonės nesiima kitokios veiklos, o „rašyti eiles nemokša drįsta kiekvienas“⁶⁵. Poetui naudinga parodyti savo kūrybą pagarsėjusiam kritikui Spurijui Mecijui Tarpai arba artimiesiems. Be to, Horacijus skelbia nuo helėnizmo laikų populiarių principą (Romėje jį pirmiausia perėmė neoterikai): nereikia skubėti kūrinio išleisti. Verta ilgai jį dailinti, taisyti. Gal Horacijaus rekomenduojamas skaičius – devyneri metai – atrodo simbolinis ar sakralinis, tačiau romėnų poetai iš tiesų neskubėjo publikuoti savo veikalų. Literatūros kritikai tokį elgesį vertino teigiamai⁶⁶. Ne tik Katulo minimas Cina⁶⁷ poemą rašė devynerius metus. Žinoma, jog Vergilijus *Georgikas* kūrė apie aštuonerius metus, *Eneidą* – apie dešimtį metų. Tiek pat laiko (apie dešimtį metų) savo odėms paskyrė ir pats Horacijus.

Tikroji poezija, pasak poeto, turi ypatingų galių. Senovės poezija visada buvo palydima muzikos, o muzika laikyta tobuliausia tvarkos ir darnos išraiška. Kai garsai dera, jie skamba gražiai, kai įsibrauna nors vienas nedarnus, harmonija žūva. Ten, kur skamba muzika, viskas iš netvarkos pereina į tvarkingą būvį: klausydamiesi Orfėjo, žmonės nustoja būti laukiniai, tigrai ir liūtai netenka agresyvumo, paskui dainių Amfioną juda uolos ir tvarkingai sugula į Tėbų sienas. Graikai ir mitinius (Orfėją, Mūzėją, Liną), ir legendinį Homerą, ir istorinius poetus (Empedoklį, Soloną ir kitus) laikė mūzų ir Apolono įkvėptais pranašais ir išminčiais, padėjusiais civilizacijos pamatus, iš palaidų bendruomenių suformavusiais įstatymų tvarkomas valstybes. Romėnai poetą irgi vadino žodžiu *vates* – „pranašas“. Taigi iškyla amžinas klausimas: kas svarbiau, ar įgimtas talentas (*natura*), ar mokantis ir dirbant išsiugdytas mokėjimas rašyti (*ars*). Platonas į jį buvo atsakęs taip: „Mat jei tau iš prigimties skirta tapti garsiu oratoriumi, tu ir tapsi garsus oratorius, pasitelkęs žinias bei pratybas, o kurio iš šių dalykų stokosi, tuo atžvilgiu ir būsi netobulas.“⁶⁸ Panašiai teigė Ciceronas: „Tačiau aš atkakliai tvirtinu, kad prie išimtinės, nuostabios prigimties prisidėjus tam tikram sąmoningam veikimo būdui bei žinių suteiktai tvarkai, atsiranda tas sunkiai apsakomas grožis ir ypatingybė.“⁶⁹ Horacijus pakartoja tą patį:

Klausta ne kartą: eiles, pagyrimo vertas, kas pagimdo –
Menas ar prigimtis? Man atrodo, be dieviškos dvasios
Pastangos tuščios, taip pat ir talentas silpnas be meno.
Padedą jie viens kitam ir draugiškai remia viens kitą.
(Hor. *Ars*, 408–411)

Horacijus nepamiršta ir poeto santykio su kritika⁷⁰. Jis įsitikinęs, kad pagyros nieko gero neduoda, reikia labiau vertinti kalbančius tiesą kritikus. Toks buvęs Kvintilijus Varas. Beje, jam mirus Horacijus parašė odę, kurioje sakė, jog Varui būdinga nepažeidžiamas principo laikymasis ir grynas teisingumas⁷¹. Aristarcho, II a. pr. Kr. gyvenusio garsaus Aleksandrijos filologo, vardas jau buvo tapęs griežto kritiko sąvokos sinonimu. Tokio kritiko Horacijus linki visiems rašytojams.

Taigi matome, kad svarbiausia, pasak Horacijaus, poezijos kūriniai, poeto asmenybei ir kūrybos procesui yra harmonija ir tvarka. Išdėstęs darnos, nuoseklumo, visų kūrinio lygmenų atitikimo vienu kitiems principą, kurį poetas turėtų racionaliai suvokti ir padaryti savastimi, Horacijus baigia ironišku pamišusio poeto vaizdu. Užsirūstinusi romėnų deivė Diana gali atimti žmogui protą. Žmonės irgi šalinasi tokio poeto, nes jo eilės nedaro įspūdžio.

Horacijaus *Poezijos menas* turėjo didelės reikšmės Naujųjų laikų literatūros teorijai. Ja rėmėsi J. C. Skaligeris (J. C. Scaliger), P. Ronsaras (P. Ronsard), M. Opicas (M. Opitz), J. Ch. Gotšedas (J. Ch.

⁶⁵ Hor. *Ars*, 382.

⁶⁶ Quint. X, 4.

⁶⁷ Cat. 95.

⁶⁸ Plat. *Phaedr.* 269d. Vertė Naglis Kardelis (Platonas, *Faidras*, Vilnius: Aidai, 1996).

⁶⁹ Cic. *Pro Arch.* 7, 15. Vertė Dalia Dilytė.

⁷⁰ Hor. *Ars*, 419–452.

⁷¹ Hor. *Carm.* I, 24, 7–8.

Gottsched) ir kiti. N. Bualo (N. Boileau) savo poemoje *Poezijos menas* sakosi poetams duodamus pamokymus perėmęs iš Horacijaus. Nors šį bei tą jis nusižiūri ir iš Aristotelio, tenka iš tiesų pripažinti, kad pakartoja ir stengiasi savo laikams pritaikyti visus Horacijaus teiginius, nagrinėja visus Horacijaus aptartus klausimus: veikalo darnos, vieningumo ir ardančios kūrinį detalių gausos, poezijos ir tapybos paralelės, įkvėpimo, objektyvios ir geranoriškos kritikos, eilių dailinimo, šlifavimo, svarbiausių įvairaus amžiaus vyrų bruožų apibūdinimo, stiliaus ir žanro dermės, literatūros istorijos temas. Horacijaus mintis N. Bualo dažnai išverčia pažodžiui, kaip, pavyzdžiui, pasakojimą apie tai, kad iš pradžių graikų tragedijos aktoriai vaidino be kaukių, tik išsitepę veidus vyno nuosėdomis: „Kai, vyno nuosėdomis išsitepęs veidą, / Į miestą Tespidas ta išmonę paleido, / Vežiman susodinęs artistus basus, / Naujasis reginys sudomino visus.“⁷² Naujųjų laikų teorija ir praktika perėmė Horacijaus reikalautą⁷³ simetrišką penkių veiksmų dramos kūrinio idėją. Horacijaus teiginiai ir patarimai gyvavo ilgai: jie buvo aktualūs tol, kol kūrėjai stengėsi teigti gėrį ir grožį, kol buvo vertinama darna ir harmonija.

Dalia Dilytė, *Skaitome romėnus*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 139–144, 163–176.

⁷² Čia ir toliau cituojamas Aleksio Churgino vertimas (Nikola Bualo, *Poezijos menas*. In: *Poetika ir literatūros estetika*, Vilnius: Vaga, 1978, p. 139). Plg. Horacijaus eilutes: „Dar nežinotos lig tol tragedijos žanrą išrado / Tespidas, sako; jisai artistus vežiojęs vežimuos, / Liepdamas jiems vaidint, išsitepus nuosėdom veidą“ (*Ars*, 275–277).

⁷³ Hor. *Ars*, 189.